

**J. W. REDHOUSE VE E. J. W. GIBB'İN
ENTELEKTÜEL PAYLAŞIMLARI VE
OSMANLI KÜLTÜRÜNÜ ANLAMA ÇABALARI***

*Nagihan GÜR***

Öz: 19. yüzyıl, Osmanlı kültürü çalışmalarının Batı'da hız kazandığı ve zengin bir Doğu literatürünün üretildiği önemli bir dönemdir. Doğu'nun klasik metinlerine ilginin ve merakın arttığı bu yüzyılda bazı Şarkiyatçılar; filoloji, sözlük bilimi, dil bilimi ve tarih alanlarında çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların en temel amacı, Batılı okurlara Doğu kültürünü tanıtmak ve Doğu dilleri ve edebiyatlarına hak ettiği itibarı kazandırmaktır. Bu dönem Şarkiyatçıları arasında, sözlük bilimci James William Redhouse (1811-1892) ve Osmanlı edebiyatı uzmanı Elias John Wilkinson Gibb'in (1857-1901) önemli bir yeri vardır. Redhouse, *An English and Turkish Dictionary* ve *Lexicon English and Turkish* adlı eserleriyle sözlük bilimi çalışmalarına önemli katkılar sağlarken; Gibb, *Ottoman Poems* ve *A History of Ottoman Poetry* adlı eserleriyle ilk modern Osmanlı edebiyatı tarihini yazmıştır. Bu makale, Redhouse ile Gibb arasındaki bilgi ve tecrübe aktarımlarını yeni arşiv belgeleri üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, İngiltere'deki kütüphanelerden elde edilmiş orijinal arşiv belgelerin analiz edileceği bu makalede, tarafların Osmanlı kültürünü anlama ve yorumlama çabaları, entelektüel paylaşımları ve eserlerinin yazım süreçlerinde birbirlerini nasıl destekledikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: J. W. Redhouse, E. J. W. Gibb, Osmanlı şiiri, Doğu kültürü, oryantalizm, edebî ve sosyal ağ.

**Intellectual Interactions between J. W. Redhouse and E. J. W. Gibb and
Their Understanding of Ottoman Culture**

Abstract: The 19th century was an important period in which Ottoman cultural studies gained momentum in the West and a rich literature on Eastern sources was produced. While the interest and curiosity for the classical period of the East increased, some orientalists focused on philology, lexicology, linguistics and history and produced various works in these fields. The main objective of these studies was to introduce the Eastern culture to Western audience and to increase the well-deserved reputation for Eastern languages and literature. Among these orientalists, lexicographer James William Redhouse [1811-1892] and Ottomanist E. J. W. Gibb [1857-1901] hold an important place. Redhouse pioneered the Ottoman studies in the West in the field of lexicography with his prominent works *An English and Turkish Dictionary* and *Lexicon English and Turkish*. Meanwhile, Gibb wrote the first modern history of Ottoman literature with his monumental works *Ottoman Poems* and *A History of Ottoman Poetry*. This article aims to reveal the connection between Redhouse and Gibb by way of new archival

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 28.06.2018 - 31.12.2018

**Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
nagihan.gur@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6540-1102

documents gathered from different libraries in England. In this context, I will undertake a close reading to these documents and try to show the ways both intellectuals supported each other in understanding and interpreting Ottoman culture, shared information, and supported each other in the writing process of their works.

Keywords: J. W. Redhouse, E. J. W. Gibb, Ottoman poetry, Eastern culture, literary and scholarly circles.

19. yüzyılın önemli şarkiyatçılarından sözlük bilimci James William Redhouse (1811-1892) ve Osmanlı edebiyatı uzmanı E. J. W. Gibb (1857-1901), yapmış oldukları çalışmalarla Batı'da zengin bir Doğu literatürünün oluşturulmasına katkı sağlamışlardır. Redhouse, *An English and Turkish Dictionary* (1857) ve *Lexicon English and Turkish* (1861) adlı eserleriyle Batı'da sözlük bilimi çalışmalarını başlatırken; Gibb, *Ottoman Poems* (1882) ve *A History of Ottoman Poetry* (1901-1909) adlı eserleriyle ilk modern Osmanlı edebiyatı tarihini kaleme almıştır. Batılı okurlara Doğu kültürünü tanıtmak, Doğu dilleri ve edebiyatlarına hak ettiği itibarı kazandırmak amacıyla eser veren söz konusu araştırmacılar, İngiltere'de ve Batı'da Osmanlı edebiyatı araştırmalarına önemli bir ivme kazandırmışlardır. Eserlerinin yazım süreçlerinde farklı kanallardan beslenen ve Doğu uzmanları ile irtibat hâlinde olan bu isimler, Osmanlı kültürünü anlama ve yorumlama çabalarında birbirlerine destek olmuşlar ve birtakım entelektüel paylaşımlarda bulunmuşlardır.

Redhouse ve Gibb arasındaki bilgi ve tecrübe aktarımını, bugüne ulaşmış sınırlı sayıdaki arşiv belgesi üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu makalede, tarafların çeviri pratiklerine, Osmanlı kültürünü anlama ve yorumlama çabalarına ışık tutulmaya çalışılacaktır¹. Redhouse ve Gibb arasındaki entelektüel

¹ Bu makale, 2016 yılında Cambridge Üniversitesi Tarih Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak İngiltere'de yürütmeye başladığım, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi BAP Birimi ve Atatürk Kültür Merkezi proje araştırma fonları ile desteklenen, "Edebiyat Tarihi Yazımı Bağlamında E. J. W. Gibb'in Osmanlı Şiir Tarihi ve Bu Eserin Yazım Sürecinin Araştırılması" (2016) ve "İskoç Oryantalist E. J. W. Gibb'in Okuma Pratikleri ve Osmanlı Kültürünü Anlama Çabaları" (2017-) başlıklı projelerimin bir çıktısı olarak üretilmiştir. Bu çalışma; Gibb'in sosyal ağını, entelektüel paylaşımlarını, Doğu kaynaklarını okuma ve yorumlama pratiklerini, Cambridge, Londra, Glasgow, Edinburg ve Birmingham'daki kütüphanelerden elde ettiğim orijinal arşiv belgeleri üzerinden tartıştığım makalelerimden yalnızca birisidir. Gibb'in sosyal ağını, Doğu uzmanları ve Osmanlı aydınları ile olan entelektüel paylaşımlarını ve bağışlanmış koleksiyonunu yayım aşamasında olan diğer çalışmalarım ve yazmakta olduğum Gibb biyografisinde farklı bağlamlarda tartışmaya açmaktayım.

Beni, E. J. W. Gibb'in koleksiyonu üzerine çalışmaya yönlendiren ve çok verimli bir doktora sonrası araştırma süreci geçirmeme vesile olan değerli Hocam Doç. Dr. Mehmet Kalpaklı'ya çok teşekkür ederim. İngiltere ve İskoçya'da yürüttüğüm arşiv çalışmalarımın her aşamasında bana destek olan, beni yeni arşivlere yönlendiren, Gibb

paylaşımların nasıl bir düzlemde yapılandığını sorgulamadan önce söz konusu araştırmacıların biyografilerine kısaca değinmek uygun olacaktır.

Redhouse'un biyografisi, Carter V. Findley'in "The Making of a Perfect Orientalist?" (1979)² başlıklı makalesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Findley'in bu çalışması, Redhouse'un eğitimi, yetimhane yılları, Osmanlı topraklarına taşınan ve sonrasında Londra'da tamamlanan kariyeri ve sosyal çevresi hakkında önemli ayrıntılar içermektedir.³ Hayatının önemli bir kesiti olan 1826-1853 yıllarını Osmanlı topraklarında geçiren Redhouse⁴, burada Türkçesini ilerletmiş ve sözlük çalışmaları için malzeme toplamıştır. Babialı Tercüme Odasında çalıştığı dönemlerde Osmanlı aydını/yazarları ile bir araya gelen Redhouse, Osmanlı kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1853 yılında Londra'ya dönmüş ve Dışişleri Bakanlığında Doğu dilleri tercümanı olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı dönemde, Royal Asiatic Society'nin sekreterliğini üstlenmiş ve 1890 yılına kadar bu görevini yürütmüştür.

Londra'ya döndükten sonra yayın faaliyetlerine ağırlık veren Redhouse, yoğun bir üretim sürecine girmiştir. Kendisine Batı'da ve Doğu'da haklı bir şöret kazandıran önemli çalışmaları, *An English and Turkish Dictionary* (1857), *Lexicon English and Turkish* (1861) *Müntehâbât-ı Lugât-ı Osmâniyye* (1842) ve *Külliyât-ı Azîziyye fi'l-Lugati'l-Osmâniyye*'yi bu dönemde tamamlamıştır. Redhouse sözlük çalışmalarının dışında, aralarında gramer kitabı, çeşitli konularda yazılmış makaleler ve farklı dillerde şiir çevirilerini içeren çalışmalar

ve Browne'un ilişkisinde dikkatimi farklı noktalara çeken ve Gibb üzerine yazdıklarımı titizlikle okuyan Oxford Üniversitesi İran Tarihi Profesörü, E. G. Browne uzmanı, John Gurney'e çok teşekkür ederim. Gibb koleksiyonu üzerine çalışmaya başladığım ilk andan itibaren desteğini benden esirgemeyen, arşiv çalışmalarımda beni yüreklendiren ve yazılarımı sabırla okuyup değerli fikirlerini benimle paylaşan sevgili meslektaşım ve mesai arkadaşım Dr. Evrim Türkçelik'e çok teşekkür ederim.

² Bu makalenin Türkçe çevirisi için bk. Findley 1998, ss. 211-245. Redhouse'un hayatıyla ilgili ayrıca bk. Findley 2007, ss. 523; Bowen 1945, ss. 44-45.

³ Redhouse'un biyografisine ilişkin bu detaylı bilgiler, Findley'in TDVİA'da yayımlanmış maddesinden aktarılmıştır. Bk. Findley, 2007, s. 523.

⁴ Findley'in çalışmasından öğrendiğimiz üzere Redhouse, 1826 yılında İstanbul'a gelir. İstanbul'da bulunduğu süreçte, Türkçesini geliştirir ve Babialı Tercüme Odasında çalışmaya başlar. Mühendishane-i Bahri-i Hümayunda İngilizce dersleri verir. Redhouse, 1838 yılında Babialı Tercüme Odasına tekrar girer. Bu yılın ardından Sadrazam Koca Hüseyin Paşa'ya tercümanlık yapar ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'de hocalık görevinde bulunur. 1839-1841 yılları arasında Bahriye mütercim-tercümanlığı ile Bahriye Şûrası üyeliğine tayin edilir. 1842'de Babialı Tercüme Odasındaki işine üçüncü kez geri döner. 1851'de Encümen-i Daniş üyeliğine seçilir.

da yapmıştır.⁵ Bunlar arasında, *A Simplified Grammer of the Ottoman-Turkish Language* (1884), *Grammaire raisonnée de la langue ottomane* (1846), *A Vindication of the Ottoman Sultans' Title of Caliph* (1877), *On the Significations of the Term "The Turks"* (1878), *On the History, System and Varieties of Turkish Poetry* (1879), *The Mesnevi* (1881), *The L-Poem of The Arabs* (1881), *A History of the Resûliyy Dynasty of Yemen* (1906) adlı eserleri yer almaktadır. Redhouse'un Doğu kültürüne ilişkin birikimini yansıtan bu çok yönlü külliyyat, o dönemde Doğu üzerine çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak ve çıkış noktası olmuştur.

Başyapıtı *A History of Ottoman Poetry* (1901-1909) ve daha az bilinen antolojisi *Ottoman Poems* (1882) ile Osmanlı edebiyatı araştırmalarına öncülük eden E. J. W. Gibb, Redhouse'un doğumundan 46 yıl sonra Glasgow'da dünyaya gelmiştir. Redhouse'un aksine varlıklı bir ailede yetişen Gibb, yaşamı boyunca hiç çalışmamış ve bütün vaktini Osmanlı kültürü üzerine araştırmalar yaparak geçirmiştir. 1873-1875 yılları arasında Glasgow Üniversitesi Doğu Çalışmalarında eğitim gören Gibb; burada, Arapça, Türkçe, Farsça gibi Doğu dillerini öğrenmiştir. Profesör John Veitch'den⁶ retorik dersleri almış; döneminin önemli şarkiyatçıları, Profesör James Robertson⁷ ve William Alexander Cloutson'un⁸ öğrencisi olmuş, Doğu edebiyatlarını anlamaya çalıştığı ilk dönemlerde söz konusu isimlerden destek görmüştür⁹. Bu alanda yaptığı çalışmalar, *The Capture of Constantinople* (1879), *Ottoman Poems* (1882), *The Story of Jewad* (1884), "Ottoman Literature" (1888) ve *A History of Ottoman Poetry I-IV* (1901-1909) adlı eserleriyle okurlara ulaşmıştır.¹⁰

⁵ Redhouse'un yayım faaliyetleri, bu eserlerle sınırlı değildir. "The Making of a Perfect Orientalist?" başlıklı makalesinde Carter V. Findley, Redhouse'un 1826-1909 yılları arasındaki yayım faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde listelemiştir.

⁶ Professor John Veitch hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Gibb'in hocalığını yaptığını, Alexander H. Elizabeth'in yazdığı Gibb biyografisinden öğreniyoruz. bk. Alexander, 1934.

⁷ James Robertson (1840-1920) Glasgow Üniversitesi'nde Doğu dilleri hocalığı yapmıştır.

⁸ William Alexander Cloutson (1843-1896) 19. yüzyılın önemli folkloristlerindendir.

⁹ *Arabian Poetry for English Readers* (1881) adlı kitabın yazarı Cloutson, Gibb'in *Ottoman Poems* adlı kitabının ön okumasını yapmıştır.

¹⁰ Gibb'in 1901'deki ani ölümünün ardından *A History of Ottoman Poetry*'nin kalan 5 cildi, İran tarihi ve edebiyatı uzmanı E. G. Browne tarafından yayıma hazırlanmıştır. Ayrıca, *The Encyclopedia Britannica*'da yayımlanan "Turkey: Literature" başlıklı bölüm de yazarın ölümünün ardından 1911 yılında basılmıştır. Bu ansiklopedi maddesi, Gibb'in şiir tarihinden özetlenmiştir. Gibb'in kendi şiirlerini ve Doğu dillerinden farklı şiir çevirilerini içeren *Verses and Translations* adlı derleme kitap ise ölümünün ardından 1902'de eşi ve annesi tarafından basılmıştır. Ayrıca Gibb, *Aucassin and Nicolette* (1887) adlı eseri Fransızcadan İngilizceye çevirmiştir.

Gibb, Redhouse'un aksine, Osmanlı topraklarını ziyaret etmemiş ve bütün çalışmalarını masabaşında yürütmüştür. Bu süreçte, Osmanlı edebiyatı üzerine çeşitli okumalar yapan Gibb, Osmanlı'daki güncel yazın hayatını da yakından takip etmiştir. Osmanlı şiir tarihi üzerine yoğunlaştığı dönemlerde kendisine Londra, Cambridge ve Glasgow arasında güçlü bir paylaşım ağı kuran Gibb, önemli şarkiyatçılarla bir araya gelmiş ve onların desteğiyle verimli bir çalışma süreci geçirmiştir. Bu paylaşım ağı içerisinde, sözlük bilimci J. W. Redhouse ve İran çalışmaları profesörü E. G. Browne'un (1862-1926)¹¹ önemli bir yeri vardır. Bu ağın bir diğer önemli ismi, *A Practical Grammar of the Turkish Language* (1880) ve *The Literature of the Turks, A Turkish Chrestomathy* (1891) adlı eserlerin yazarı, Charles Wells'dir (öl. 1917). Wells, aynı zamanda, Redhouse'un Türkçe sözlüğünün yeni baskısını yayıma hazırlamıştır. Bu isimleri bir araya getiren önemli sebeplerden biri, Londra merkezli bir topluluk olan Royal Asiatic Society'nin üyesi olmalarıdır. Bu topluluk vesilesiyle bir araya gelen ve birbirlerinin çalışmalarından haberdar olan bu isimler, Doğu dilleri ve edebiyatlarını Batılı okurlara tanıtmak adına önemli çalışmalar yapmış, Osmanlı dili ve edebiyatının tarihselliğine ilişkin farklı dikkatler ortaya koymuşlardır.

E. J. W. Gibb'in Gayriresmî Hocası: Sir James Redhouse

Gibb'in Redhouse ile ilk iletişimi, *The Capture of Constantinople*'un yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir. Gibb, bu çalışmasıyla Redhouse'un ilgisini çekmiş ve böylelikle kendisine, Doğu dillerinin geniş dünyasını sunacak bir dostluğun kapıları aralanmıştır (Alexander, 1934, s. 26). Gibb'in 1881 yılında Royal Asiatic Society'e¹² üye olması ikili arasındaki irtibatın daha da güçlenmesini sağlamıştır.

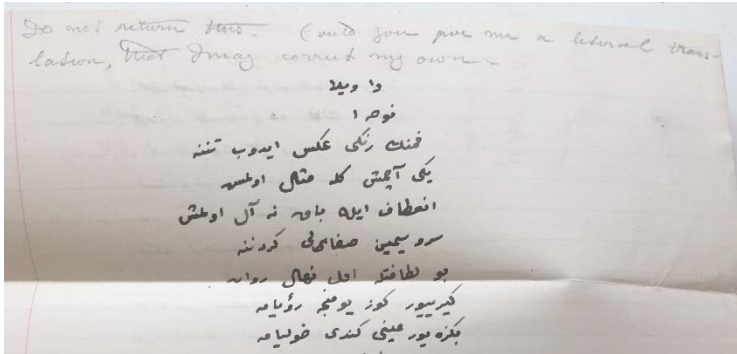
E. G. Browne, Redhouse'un İngilizceye çevirdiği, *The Pearl-Strings; A History of the Resûliyy Dynasty of Yemen (1906)* adlı kitaba yazdığı ön sözde¹³, Redhouse ile Gibb'in entelektüel paylaşımını ayrıntılandırarak bazı bilgilere yer vermiştir. Redhouse'u Gibb'in gayriresmî hocası olarak tanımlayan Browne, bu ön sözde, Redhouse'un Osmanlı Türkçesini iletmesinde Gibb'e destek sağladığından söz etmektedir (Redhouse, 1906, s. xxii). London Metropolitan Archives'da yer alan

¹¹ Browne, *A History of Ottoman Poetry*'nin editörlüğünün yanı sıra, Gibb'in Cambridge Üniversitesi Kütüphanesine bağışlanmış kitaplarının kataloğunu da hazırlamıştır. bk. Browne, 1906.

¹² Royal Asiatic Society, 19. yüzyılda şarkiyatçılığın saygınlığının artmasıyla kurulan derneklerden biridir. Societe Asiatique, Deutsche Morgenlandische Gesellschaft, American Oriental Society gibi dernekler de bu yüzyılda kurulmuştur. Söz konusu derneklerin gelişmesi, Avrupa'da akademik Şark araştırmaları kadrolarının sayısını ve şarkiyatçılığın yaygınlaşmasını sağlayan kaynakların üretimini arttırmıştır. bk. Said, 2016, s. 53.

¹³ Browne, bu kitabın aynı zamanda editörlüğünü de yapmıştır. bk. Redhouse, 1906, ss. xxi-xxviii.

aşağıdaki belge¹⁴, Browne'un bu nitelendirmesinin çok da temelsiz olmadığını gösterir:

Namık Kemal'in, "Vaveyla" adlı şiirinin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış¹⁵ bir kopyasını içeren bu dokümanda, Gibb'in şöyle bir notu yer almaktadır: "Do not return this. Could you give me a literal translation, that I may correct my own." [Bunu geri gönderme. Kendi çevirimi kontrol etmek için bana, onun kelimesi kelimesine (motamot) bir çevirisini gönderebilir misin?]. Tarih içermeyen bu kısa notu Gibb, muhtemelen, Namık Kemal maddesi üzerine çalıştığı bir dönemde Redhouse'a göndermiştir. Ancak Gibb, ne *A History of Ottoman Poetry*'de ne de *Ottoman Poems*'de, "Vaveyla" şiirine veya müstakil bir Namık Kemal maddesine yer vermemiştir. Öyleyse neden "Vaveyla" üzerinde çalışmış ve bu şiirin eksiksiz bir çevirisi için Redhouse'a başvurmuştur? Bunun cevabını, *A History of Ottoman Poetry*'de kısmen bulmak mümkündür. *A History of Ottoman Poetry*'nin Ziya Paşa maddesinde Gibb, bu maddeden sonra Namık Kemal maddesini yazacağına işaret eden bazı ipuçları vermektedir (Gibb, 2013, s. 41). Benzer şekilde E. G. Browne, şiir tarihinin beşinci cildine yazdığı ön sözde, Gibb'in, "modern okul" olarak adlandırdığı Tanzimat edebiyatının tarihini yazmayı planladığını belirtmiştir (Gibb, 2013, s. vi). Ancak Gibb, bu planını gerçekleştirilmeden vefat etmiş ve böylelikle *A History of Ottoman Poetry*'nin son cildi Ziya Paşa maddesi ile son bulmuştur. Bu bağlamda, "Vaveyla"ya düşülen bu kısa not, Gibb'in Namık Kemal üzerine yaptığı çalışmalarını belgelemesi açısından önem taşımaktadır. Diğer yandan bu not, Gibb'in şiir

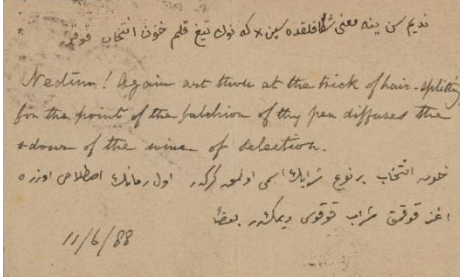
¹⁴ Bu doküman, London Metropolitan Archives'da, Acc 1477-Box 2 numarasıyla yer almaktadır.

¹⁵ Görüldüğü üzere bu şiir, profesyonel bir rika ile kaleme alınmıştır. Gibb'in Osmanlı alfabesiyle yazdığı diğer dokümanlara kıyaslandığında, bu şiirin Gibb tarafından kopyalanmadığı görülür. Yazı karakterlerinin kıyası için Gibb'in E. G. Browne'a yazdığı ve *A History of Ottoman Poetry*'nin altıncı cildinde (2013) yer alan mektuba bakılabilir. bk. Ek I.

Bu mektubun, o dönemde Londra'da bulunan Abdülhak Hamid Tarhan tarafından kopyalanmış olması muhtemeldir. Yazı karakterinin kıyası için bk. Ek V.

çevirilerinde zaman zaman Redhouse'un desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Gibb'in, Osmanlı Türkçesinden yaptığı şiir çevirilerinde Redhouse'dan destek aldığı kanıtlayan bir diğer belge, Cambridge Üniversitesi E. G. Browne arşivinde bulunan, 11 Haziran 1888 tarihli posta kartıdır. Aşağıda görseli yer alan bu kart, Redhouse'dan Gibb'e gönderilmiştir:

Kartın üzerindeki tarih, Gibb'in *A History of Ottoman Poetry* üzerine çalıştığı son dönemlere denk gelmektedir. Posta kartına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında, kartın iki yüzünde de farklı kişilere ait yazı karakterlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu kartın kimler tarafından yazılmış olabileceğine ve muhatabının kim olduğuna ilişkin farklı senaryolar üretmemizi sağlar. Kartın iç yüzünde, 18. yüzyıl Osmanlı şiirinin önemli temsilcilerinden Nedîm'in aşağıdaki beyti yer almaktadır:

ندیم سن یینه معنی شکافلقده مسین
که نوک تیغ قلم خون انتخاب قوقر

Nedîm sen yine ma'nâ-şikâflıkta mısın

Ki nevk-i tûg-i kalem hûn-ı intihâb kokar (*Nedîm Divanı*, Gazel 16/7)

Beytin hemen altında, "Nedîm! Again art thou at the trick of hair-splitting; For the point of the falchion[?] of thy pen diffuses the odour of the wine of selection" (Nedîm! Sen yine sanatında kılı kırk yarmakta mısın? Öyle ki senin kaleminin ucu şarap kokusu saçır.) şeklinde İngilizce çevirisi bulunmaktadır. Bu çevirinin, Osmanlı şiirini iyi bilen usta bir çevirmenin kaleminden çıkmış olduğu görülmektedir. Bu profesyonel çeviriyi, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış aşağıdaki şerh metni takip etmektedir:

خون انتخاب بر نوع شراب اسمی اولمق کرکدر اول زمانک اصطلاحی اوزره اغز قوقمق شراب قوقوسی دیمکدر بعضا

(Hûn-i intihâb bir nevk-i şarâb ismi olmak gerekdir. Ol zamanın ıstılahı üzere ağız kokmak, şarâb kokusu demekdir ba'zen.)

Dikkatlice bakıldığında, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bu şerhin yazı karakterinin kartın üst kısmına kaydedilen beytin yazı karakterinden farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılık, beyti posta kartına kaydeden ve onu çeviren/şerhini yapan kişilerin farklı kişiler olduklarını göstermektedir. Posta kartının sırtında bunlardan farklı bir başka yazı karakterinin daha yer aldığı görülür. Bu kısımda, “E. J. W. Gibb Esqre. 13 Montgomerie Crescent, Kelvinside, Glasgow” şeklinde Gibb’in Glasgow’daki ev adresi bulunmaktadır. Buradaki yazı karakteri Gibb’e aittir. Kartın iç yüzündeki Nedîm’e ait beyit de, yine, Gibb tarafından yazılmıştır. Kartın iç yüzündeki İngilizce çeviri ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış şerh metni ise Redhouse’a aittir¹⁶. Öyleyse bu gizemli kartın gerçek muhatabı kimdir? Eğer bu kart, Redhouse tarafından Londra’dan Glasgow’a postalanmış ise, ki posta mühründe böyle görünmektedir, neden kartın iç yüzünde Gibb tarafından kaydedilmiş bir beyit yer almaktadır? Dahası, Gibb, kendisine postalanan bir karta ev adresini neden kendi el yazısıyla yazmıştır? Bu sorulara şöyle bir yanıt vermek mümkündür. Gibb, söz konusu kartın sırt yüzüne kendi adresini yazmış ve iç yüzüne Nedîm’in yukarıdaki beytini eklemiştir. Bu kartı, muhtemelen, başka bir mektupla Redhouse’a göndermiştir. Redhouse da Nedîm’in bu beytini İngilizceye çevirmiş ve altına kısa bir şerh ekleyerek Londra’dan Gibb’in ev adresine postalamıştır¹⁷. Diğer bir varsayım ise şöyledir: Gibb, Londra’ya geldiği bir tarihte Nedîm’in beytini posta kartına not almış ve sırtına da Glasgow’daki ev adresini eklemiştir. Daha sonra bu kartı Redhouse’a elden vermiş ve kendisinden söz konusu beytin çevirisini ve şerhini yapmasını rica etmiştir. Bir müddet sonra Redhouse, söz konusu beyti¹⁸ İngilizceye çevirmiş ve altına kısa bir şerh ekleyerek Gibb’in adresine postalamıştır. Elbette bu yorumlar, destekleyici bir kanıt bulunana kadar bir varsayım olarak kalacaktır.

Redhouse ve Gibb arasındaki entelektüel paylaşımları somutlaştıran bu gizemli posta kartı, Gibb’in Osmanlı şiirini yorumlamada birtakım tereddütler yaşadığını ve bu hususta Redhouse’un desteğine ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır. Redhouse’un “hûn-ı intihâb” ıstılahına ilişkin karta düştüğü kısa şerh metni ise taraflar arasındaki bilgi ve tecrübe aktarımının nasıl bir düzlemde gerçekleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan bu kart, Gibb’in *A History of*

¹⁶ Yazı karakterlerinin Gibb’e veya Redhouse’a ait olduğuna ilişkin çıkarımlar, tarafların farklı dokümanlardaki yazı karakterleriyle kıyaslanarak ortaya konulmuştur. Yazı karakteri karşılaştırması için bk. Ek I, Ek II ve Ek III.

Söz konusu kartın Browne koleksiyonunda yer alması tesadüf değildir. Bu not, muhtemelen, *A History of Ottoman Poetry*’nin yayımı üzerinde çalışırken Browne’nun eline geçmiştir.

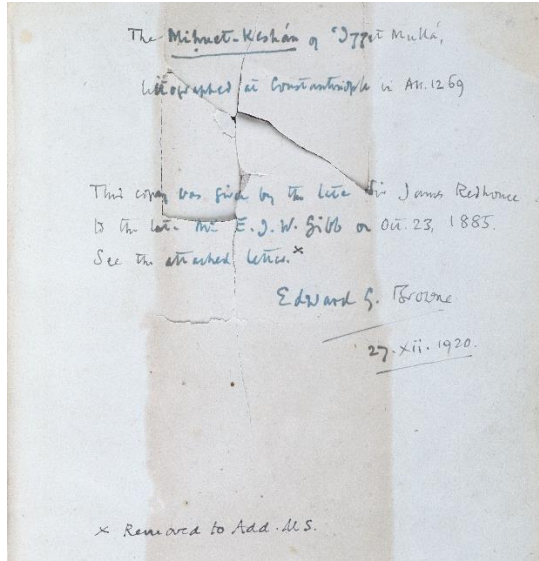
¹⁷ Bu mektup Redhouse’un Londra’daki şu adresinden postalanmıştır: 14 Kilburn Priory, London. bk. Ek III.

¹⁸ Gibb, posta kartına kaydettiği bu beyite, tıpkı “Vaveyla” gibi, *A History of Ottoman Poetry* ve *Ottoman Poems* adlı eserlerinde yer vermemiştir.

Ottoman Poetry'i tamamlamakta olduğu bir süreçte dahi, bazı şiir çevirileri üzerine çalışmakta olduğunu göstermesi açısından da dikkate değerdir.

Redhouse'dan Gibb'in Kütüphanesine Aktarılan Doğu Kaynakları

Redhouse ve Gibb arasındaki paylaşımların, çeviri pratiklerinin yanı sıra, bazı kaynak eserlerin temini ve yorumlanmasında da sürdüğü görülmektedir. E. G. Browne, Redhouse'un *A History of the Resûlîyy Dynasty of Yemen* adlı çevirisine yazdığı ön sözde, Redhouse'un 23 Ekim 1885 tarihinde Gibb'e gönderdiği bir mektubu yayımlamıştır.¹⁹ Bu ön sözde Browne, söz konusu mektubu, ikili arasındaki yakınlığı ve entelektüel sempatiyi ortaya koymak amacıyla yayımladığını belirtmiştir.²⁰ Browne, Redhouse'un söz konusu mektubunu, Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ının (1853)²¹ içerisinde bulmuş ve kitabın içerisine şöyle bir not düşmüştür:

“This copy given by late Sir James Redhouse to the late E. J. W. Gibb on Oct 23 1885. See the attached letter.* E. G. Browne 27. XII. 1920.[Bu kopya, 23 Ekim 1885 tarihinde merhum Sir James Redhouse'dan merhum E. J. W. Gibb'e

¹⁹ Bu mektup, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde Add 4251/1164 tasnif numarasıyla yer almaktadır.

²⁰ “I have quoted this letter for two reasons, firstly to prove the intimacy and intellectual sympathy which existed between Redhouse and Gibb [...]” [Bu mektubu alıntılamanın iki sebebi var, birincisi Redhouse ve arasındaki yakınlığı ve entelektüel sempatiyi ortaya koymaktır [...]](Browne, 1906, s. xxxv).

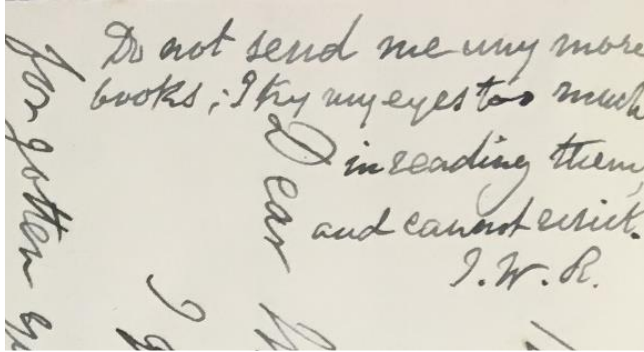
²¹ Gibb koleksiyonundan bağımsız olarak tasniflenmiş bu kitap, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde şu tasnif numarasıyla yer almaktadır: S828 c/85.

* Removed to ADD M. S.

verilmiştir. (Kitabın içine konmuş) mektuba bakınız.]]”. Bu nottan, Redhouse’un *Mihnetkeşân*’ının 1853 tarihli kopyasını Gibb’e göndermiş olduğu anlaşılmaktadır. Browne’un notunda işaret ettiği bu mektup, Redhouse ile Gibb arasındaki kaynak alışverişini somutlaştırıcı deliller sunmaktadır.

Redhouse, söz konusu mektubuna, *Mihnetkeşân*’ın kopyasını Gibb’e geç göndermekten duyduğu üzüntüyü dile getirerek başlamış²² ve mektubuna şöyle bir ifade eklemiştir: “No more fitting successor to its ownership in England could be found or imagined than yourself” (Senden başka İngiltere’de *Mihnetkeşân*’ın bu kopyasına sahip olmaya layık başka bir halef yok/olması hayal bile edilemez.)²³. Redhouse’un Gibb’i halefi olarak gördüğünü ortaya koyan bu ifadeleri, taraflar arasındaki bağın nasıl bir hiyerarşide yapılandığını göstermektedir.

Söz konusu mektubun derkenarında şöyle bir not yer almaktadır:

“Do not send me any more books: I try my eyes too much in reading them, and cannot resist. J.W.R. [Bana daha fazla kitap gönderme. Onları okumak için gözlerimi çok fazla zorluyorum ve gözlerim buna dayanamıyor]”. Mektuba sonradan eklenen bu dokunaklı rica, Gibb’in Redhouse’a, okuması ve fikirlerini bildirmesi için çeşitli kitaplar gönderdiğini ve Redhouse’un bu yoğun paylaşımdan bir derece muzdarip olduğunu göstermektedir²⁴.

²² Redhouse, bu mektupla birlikte *Mihnetkeşân*’ı Gibb’e göndermiş ve *Mihnetkeşân*’ın iç kapağına kendisinin orijinal bir fotoğrafını da eklemiştir. Fotoğrafın altında Redhouse’un kısa bir biyografisi bulunur. Bu biyografinin hemen altında, Redhouse’un kendi el yazısıyla düştüğü şu not yer alır: “To E. J.W. Gibb, Esqre. M.R.A.S. from his old friend, Redhouse. London, 23d, October, 1885”. bk. Ek II.

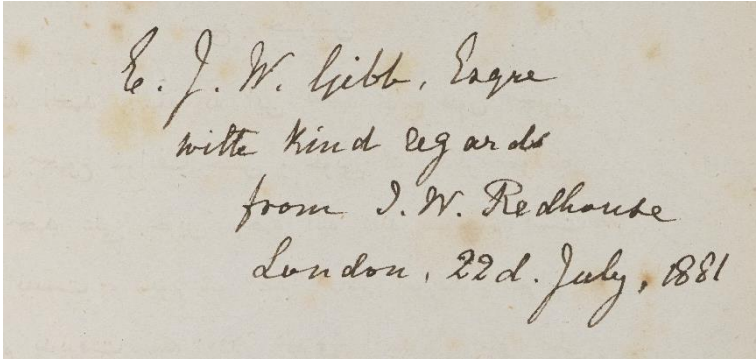
Nottaki yazı karakterini, yukarıda yer alan posta kartının iç yüzündeki yazı karakteriyle karşılaştırdığımızda, her iki yazının da Redhouse’a ait olduğu netlik kazanmaktadır.

²³ bk. Ek III.

²⁴ Redhouse’un bugüne ulaşmış bir kütüphanesi olmaması, Gibb’in kendisine gönderdiği kitapların neler olduğunu tespit etmemizi maalesef imkânsız kılmaktadır.

Redhouse, *Mihnetkeşân* dışında, Doğu dilleri ve edebiyatları üzerine yazılmış farklı kitapları da Gibb'e göndermiştir. Redhouse'un kütüphanesinden Gibb'in kütüphanesine geçen imzalanmış/notlandırılmış bu kitaplar, Redhouse'un Gibb'in dikkatini hangi Doğu kaynaklarına yönlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca bu kitaplar, o dönemde İngiltere'de ne türden Doğu kaynaklarının dolaşımında olduğunu ortaya koyması açısından da oldukça önemlidir.

Redhouse'un Gibb'e hediye ettiği kaynaklar arasında, F. C. Belfour'un hazırladığı, *The Life of Sheikh Mohammed Ali Hazin* adlı eser yer almaktadır. Bu eser, Mevlânâ Şeyh Muhammed Ali Hazin'in (öl. 1779) hayatının ve hatıralarının İngilizce çevirisidir. Gibb'in koleksiyonunda bu kitabın iki farklı kopyası bulunmaktadır. Bunlardan biri eserin İngilizce çevirisi (1830) diğeri ise Arap harfli basımıdır (1831)²⁵. Kitabın 1831 tarihli *Tarih-i Ahval-i Şeyh Hazin* adlı kopyası, 22 Temmuz 1881 tarihinde Gibb'in kütüphanesine girmiştir. Eserin bu kopyasında²⁶ Redhouse'a ait şöyle bir not bulunmaktadır²⁷: "E. J. W. Gibb, Esqre. with kind regards from J. W. Redhouse. London, 22nd July, 1881".

Redhouse'un kütüphanesinden Gibb koleksiyonuna geçmiş bir diğer kaynak ise *The L-Poem of The Arabs* (1881) adlı kitaptır²⁸. Bu eser, Redhouse tarafından İngilizceye çevrilmiş Arapça şiirleri içermektedir. Redhouse'un bilinen diğer eserleri arasında ismine pek rastlamadığımız bu derleme kitap, Arap şairi el-Shanfara'nın²⁹ "L" kafiyeli Arapça şiirlerinin İngilizce çevirisidir. Redhouse, kitabın iç kapağına, yukarıdaki nota benzeyen şöyle bir not düşmüştür: "E. J. W. Gibb, Esq. with sincere regards from the translator Redhouse. 1st August 1881":

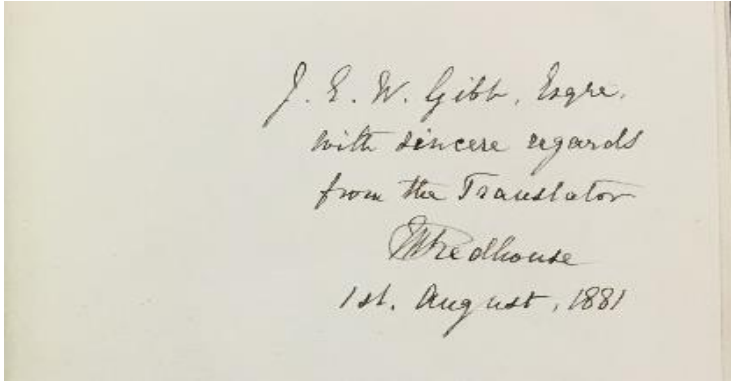
²⁵ Eserin Arap harfli kopyanın künyesi şöyledir: Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.324a. Eserin İngilizce çevirisinin künyesi ise şöyledir: Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.324b.

²⁶ Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.324a.

²⁷ Aynı eserin diğer kopyası 30 Eylül 1881 tarihinde Gibb'in kütüphanesine girmiştir. Bu kitap herhangi bir not içermemektedir.

²⁸ Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.331.

²⁹ 6. yüzyıl Arap şairi.

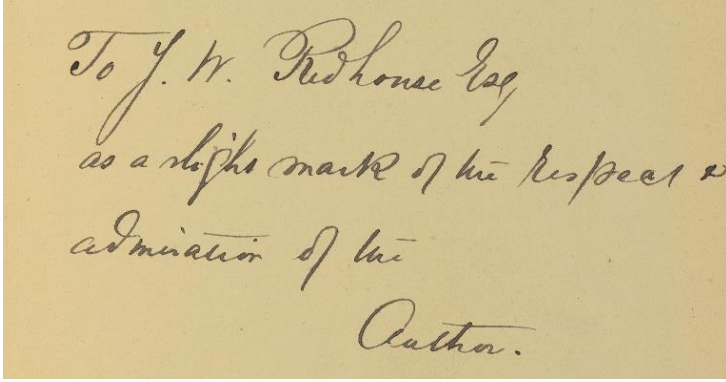
Burada, Redhouse'un kendisini şiirlerin çevirmeni (translator) olarak adlandırması dikkate değerdir. Bilindiği üzere Redhouse, el-Shanfara'nın şiirleri dışında Kasidetü'l-bürde'yi de İngilizceye çevirmiştir (Findley, 2007, s. 523). Bu çeviri, Glasgow Üniversitesi Doğu Çalışmaları profesörü, şarkiyatçı ve folklorist William Alexander Clouston tarafından derlenen, *Arabic Poetry for English Readers* adlı eserde yayımlanmıştır (Cloutsen, 1881, ss. 305-341).³⁰ Clouston, aynı zamanda, Gibb'in Glasgow Üniversitesinden hocasıdır ve onu, Doğu edebiyatları üzerine çalışmaya yönlendirmiştir. Burada Clouston'un, tıpkı Browne ve Wells gibi, Redhouse ve Gibb'in sosyal ağındaki önemli isimlerinden biri olduğu görülmektedir.

Redhouse'dan Gibb'in kütüphanesine aktarılan bir diğer kitap, *Ilm Tedbiri Milk, An Essay on Political Economy* (1860)³¹ adlı Türkçe kitaptır³². Politik ekonomi hakkında yazılmış olan bu eser, Charles Wells'e aittir. Kitap, Wells tarafından imzalanmış ve Redhouse'a hediye edilmiştir. Bunu, kitabın iç kapağında yer alan şu nottan öğrenmekteyiz:

³⁰ Redhouse'un şiir çevirileri, Cloutsen'in derlemesinde şu başlık altında yer alır: "Ka'b's Poem of the Mantle", "El-Bûsîrî's Poem of the Mantle". bk. Cloutsen, 1881, ss. 305-341.

³¹ Başlıkta, kitabın 1860 baskısındaki ana başlık esas alınmıştır. E. G. Browne, Gibb Koleksiyonu tasnifinde ise eserin başlığını şu şekilde okumuştur: '*Ilmu Tadbiri 'l-Mulk*.

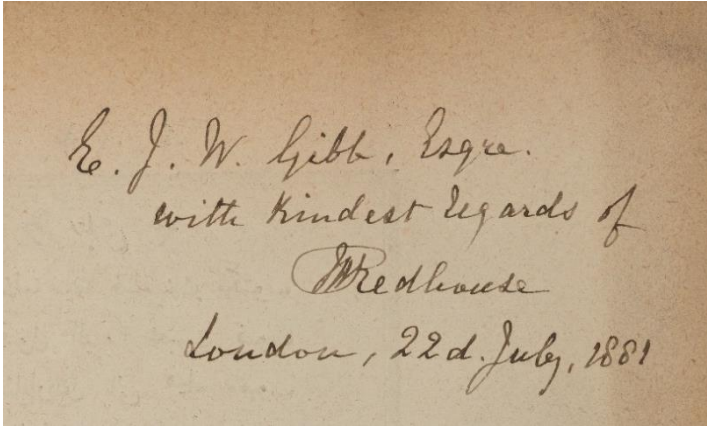
³² Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.213.

To J. W. Redhouse Esq,
as a slight mark of the respect &
admiration of the
Author.

“To J. W. Redhouse Esq. as a slight mark of the respect-admiration of the author” (J. W. Redhouse’a, yazarının hayranlık ve saygılarının mütevazı bir göstergesi olarak...) Wells’in Redhouse’a imzaladığı bu kitap daha sonra Gibb kütüphanesine geçmiştir. Kitapta bu süreci kanıtlayıcı herhangi bir not yer almamaktadır, ancak bu kitabın, tıpkı diğer örneklerde olduğu gibi Redhouse kanalıyla Gibb’in kütüphanesine girmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

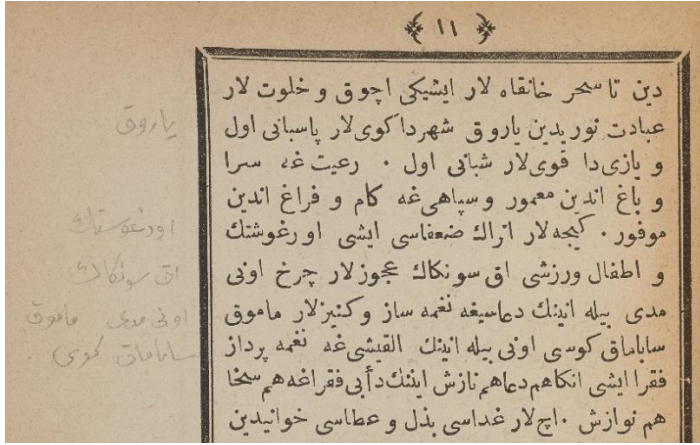
Redhouse’un kütüphanesinden Gibb’in kütüphanesine geçmiş bir diğer eser, Ali Şir Nevâî’nin (1441-1501) ahlak kitabı, *Mahbûbu’l-Kulûb*³³’dur. Redhouse’un bu eseri Gibb’e vermiş olduğunu yine şu nottan öğrenmekteyiz:

E. J. W. Gibb, Esqre.
with kindest regards of
Redhouse
London, 22d. July, 1881

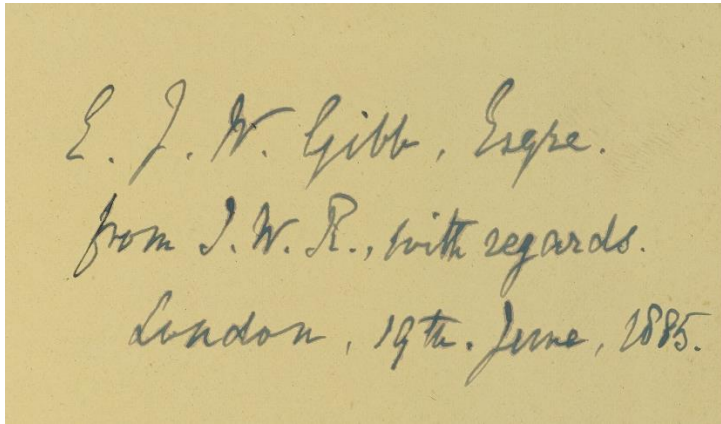
“E. J. W. Gibb, Esqre. with kindest regards of Redhouse. London, 22d July, 1881. *Mahbûbu’l-Kulûb*’un, Gibb’den önce Redhouse’a ait olduğunu gösteren bir diğer delil ise derkenara düşülmüş aşağıdaki okur notlarıdır:

³³ Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.247.

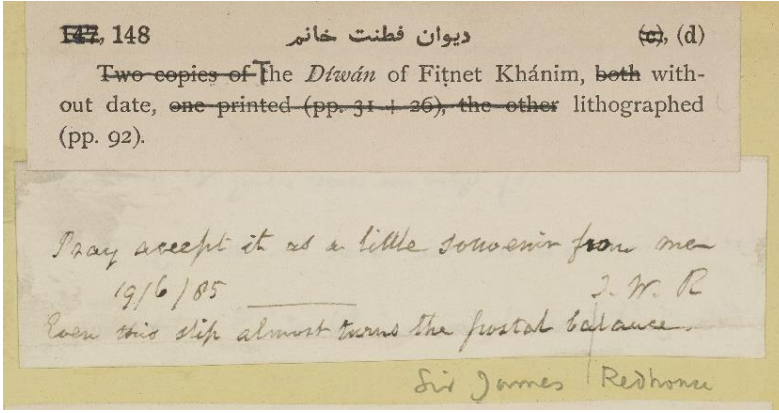
Osmanlı Türkçesiyle düşülmüş bu notların, diğer yazı örnekleriyle kıyaslandığında, Redhouse'a ait olduğu görülmektedir. Diğer yandan bu notlar, Redhouse'un *Mahbûbu'l-Kulûb*'u ayrıntılı bir şekilde okuduğunu ve bazı Türkçe kelimeleri özellikle not aldığını göstermektedir.

Redhouse'dan Gibb'in kütüphanesine aktarılmış bir diğer kaynak, *Fıtnat Hanım Divanı*'dır.³⁴ Redhouse, divanın arka kapağına, diğer örneklere benzer şekilde, şöyle kısa bir not düşmüştür: "E. J. W. Gibb, Esq. from J. W. R., with regards. London, 19th June 1885".

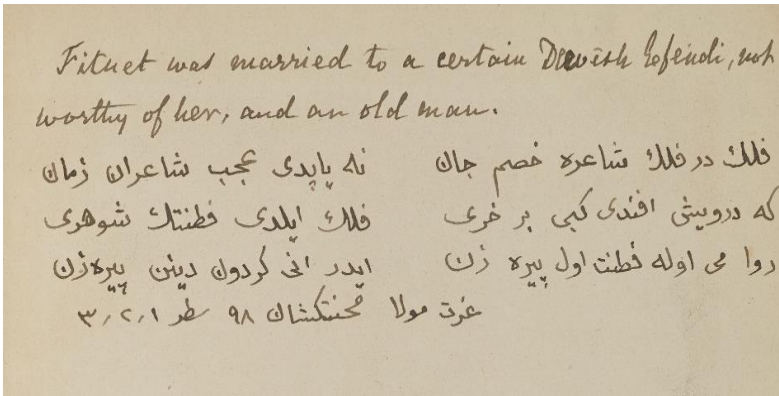
Divanın iç kapağında ise şöyle bir not yer almaktadır:

³⁴ Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.148.

“I say accept it as a little souvenir from me. 19/6/85, J.W.R. --- Even this slip almost turns the postal balance” [Bunu, benden küçük bir yadigâr olarak kabul etmeni dilerim. --- Bu (notu yazdığım) kâğıt parçasını da hesaba katarsak artık ödemiş sayılırız.]³⁵. Notun ikinci cümlesi, tarafların birbirlerine yolladıkları postaların kayıtlarını/masraflarını, yani çetelelerini tuttuklarını göstermektedir. Kitaba eklenmiş bu nükteli not, Redhouse ve Gibb arasındaki bilgi ve kaynak aktarımının belli bir rutinde seyrettiğini ortaya koymaktadır.

Redhouse'un notlandığı kitaplar arasında Fitnat Hanım Divanı'nın ayrı bir yeri vardır. Bunu, divanın iç kapağına düşülen aşağıdaki notta görmek mümkündür:

“Fitnet was married to a certain Derviş Efendi, not worthy of her, and old man” [Fitnat kendisine layık olmayan Derviş Efendi adında bir ihtiyar adamla evlendi]. Bir tür akademik dedikodu niteliğini taşıyan bu nükteli notu, Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ından alıntılanmış şu beyitler takip etmektedir:

³⁵ Bu notta, Redhouse'un isminin kısaltmasına, “Sir James Redhouse” şeklinde ufak bir müdahale yapıldığı görülmektedir. Bu müdahale, yazı karakterine aşına olduğum, E. G. Browne'a aittir.

فلك در فلك شاعره خصم جان
نه یابدی عجب شاعران زمان

که درویش افندی کبی بر خری
فلك ایلدی فظنتک شوهری

روا می اوله فظنت اول پیره زن
ایدرانی کردون دینن پیره زن

عزت مولا مختکشان ۹۸ سطر ۱-۲-۳

Felekdir felek şâ'ire hasm-ı cân
Ne yaptı 'aceb şâ'irân-ı zamân

Ki Derviş Efendi gibi bir harî
Felek eyledi Fıtnat'ın şevheri

Revâ mı ola Fıtnat ol pîre zen
Eder anı gerdûn denen pîrezen (Ceylan-Yılmaz, 2007, s. 162.)

Redhouse'un bu notu, kitaba kendisi için mi yoksa Gibb'in dikkatini bu anektoda çekmek için mi eklediğini tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu not, taraflar arasındaki bilgi aktarımının hangi dikkatler üzerinden seyrettiğini ve bu aktarımda Redhouse'un -bilinçli veya bilinçsiz olarak- üstlendiği yönlendirici vasfını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

J. W. Redhouse ve E. J. W. Gibb'in Osmanlı kültürünü anlamak adına harcadıkları bu müşterek mesai, o dönemde İngiltere'deki Doğu uzmanlarının okuma ve çeviri pratiklerine, çalışma disiplinlerine ve eserlerinin üretim süreçlerine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Redhouse ve Gibb arasında süregelen entelektüel paylaşımlar, o dönemde Batı'da üretilen Osmanlı kültürü çalışmalarının arka planına ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Bu paylaşımlar, aynı zamanda, tarafların kendilerini konumlandıkları sosyal ağın karakterini de ortaya koymaktadır. Taraflar arasında seyreden bu alışveriş, o dönemde İngiltere'deki Osmanlı uzmanlarının aralarındaki bilgi ve kaynak akışını nasıl gerçekleştirdiklerini göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Bu makalede, bugüne ulaşmış sınırlı sayıdaki belge ve kaynak üzerinden bu paylaşımların yalnızca bir kesitine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu ve benzeri farklı arşiv belgeleri üzerinden okumalar yapmak ve o dönemin şarkiyatçıların entelektüel paylaşımlarını ortaya koymak, şüphesiz, Batı'da üretilen Doğu külliyyatının farklı açılardan yeniden yorumlamasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alexander, H. E. (1934). E. J. W. Gibb. *Glasgow University Oriental Society, Transactions*. VI, 24-29.
- Ali Aziz Efendi. (1884). *The Story of Jewad*. (E. J. W. Gibb, Çev.). Glasgow: Wilson&McCormick Saint Vincent Street.
- Ali Şir Nevâî. (1289). *Mahbûbu'l-Kulûb*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Belfour, F. C. (1831). *The Life of Sheikh Mohammed Ali Hazin*. Londra: Printed for the Oriental Translation Fund.
- Browne, E. G. (1906). *A Handlist of Gibb Collection*. Cambridge: University Press.
- Clouston, W. A. (Yay. Haz.). (1881). *Arabian Poetry for English Readers*. Glasgow: Privately Printed.
- Davids, A. L. (1832). *Grammer of the Turkish Language*. Londra: Parbury & Allen.
- el-Shanfara. (1881). *The L-Poem of The Arabs*. (J. W. Redhouse, Çev.). Londra: Trübner & Co.
- Enginün, İ. (1995). *Abdülhak Hâmid'in Mektupları-2*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Findley, C. V. (1979). The Making of a Perfect Orientalist?. *Journal of the American Oriental Society*. 99/4, 573-600.
- Findley, C. V. (1998). Sir James W. Redhouse (1811-1892) Mükemmel Bir Doğu Bilimcinin Öyküsü. *Kebikeç*. 6, 211-245.
- Findley, C. V. (2007). Redhouse, Sir James William. *Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, s. 52).
- Gibb, E. J. W. (1882). *Ottoman Poems*. London: Trübner. Ludgate Hill, E.C., Glasgow: Wilson&McCormick Saint Vincent Street.
- Gibb, E. J. W. (1887). *Aucassin and Nicholette*. Glasgow: Frederick and W. Wilson and Brother.
- Gibb, E. J. W. (1902). *Verses and Translations*. Glasgow: Frederick W. Wilson & Co.
- Gibb, E. J. W. (1911). Turkey: Turkish Literature. *The Encyclopedia Britannica* içinde (Cilt 27, ss. 457-467). New York: The Encyclopedia Britannica Company.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-IV*, (A. Çavuşoğlu, Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gibb, E. J. W. (2013). *A History of Ottoman Poetry I-IV*. E. G. Browne (Ed.). Gibb Memorial Trust. Oxford: Oxbow Books.
- Hammer-Purgstall, J. (1836-1838). *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*. Pesth: C. A. Hartleben's Verlag.
- Kalafat, Ş. (2017). Bir Sözlüksel Bilmece: Redhouse'un Kayıp Türkçe Sözlüğüne Ne Oldu?. *Bilig*, 82, 1-40.
- Keçecizâde İzzet Molla. (1269). *Mihnetkeşân*. İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbaası.
- Keçecizâde İzzet Molla. (2007). *Bir Sürgün Şaheseri: Mihnetkeşân* (Ö. Ceylan ve O. Yılmaz, Ed.). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Khoja Sa'd-ud-dîn. (1879). *The Capture of Constantinople*. (E. J. W. Gibb, Çev.). Glasgow: Thomas Murray&Son.

- Redhouse, J. W. (1881). “Ka’b’s Poem of the Mantle”, “El-Bûsîrî’s Poem of the Mantle” *Arabian Poetry for English Readers*, 305-341. Glasgow.
- Redhouse, J. W. (1881). *On the History, System and Varieties of Turkish Poetry*. London: Harrison and Son.
- Said, E. (2016). *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smyth, W. W. (1854). *A Year with the Turks*. New York: Redfield.
- Thorton, T. (1809). *Present State of Turkey*. Londra: Printed for Joseph Mawman.
- Walsh, R. (1836). *A Residence at Constantinople*. Londra: Frederick Westley and A. H. Davis.
- Wells, C. (1860). *İlm Tedbiri Milk, An Essay on Political Economy*. Londra: Williams and Norgate.
- Wells, C. (1880). *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*. London: Bernard Quaritch.
- Wells, C. (1891). *The Literature of the Turks: A Turkish Chrestomathy*. London: Bernard Quaritch.

Ek Kaynakça

- ‘Alıyyu’bnu’l-Hasan ‘El-Khazrejiyy. (1906). *The Pearl-Strings; A History of the Resûliyy Dynasty of Yemen* (J. W. Redhouse, Çev; E. G. Browne, R. A. Nicholson ve A. Rogers, Ed.). London: Luzac.
- Arberry, A. J. (1960). The Persian, Edward Granville Browne. *Oriental Essays, Potraits of Seven Scholars* içinde (ss. 161-162). London: George Allen&Unwin Ltd.
- Arnold, E. (1877). *A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language*. London: Trübner & Co.
- Bowen, H. (1945). *British Contributions to Turkish Studies*. Londra: Longmans Green & Co.
- Boyd, C. (1842). *The Turkish Interpreter*. London: Smith Elder and Co.
- Creasy, E. S. (1878). *History of the Ottoman Turks*. New York: Henry Holt and Company.
- Dallaway, J. (1797). *Constantinople Ancient and Modern*. Londra: T. Bensley.

Elektronik Kaynaklar

- Nedim Divanı*. 13.03.2018 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Mektup*. 29.05.2018 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/mektup> adresinden erişildi.

Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi ve Gibb Koleksiyonu Kaynaklarının Tasnif Numaraları

- Ali Şir Nevâî. (1289). *Mahbûbu’l-Kulûb*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.247.
- Belfour, F. C. (1831). *Târih-i Ahvâl-i Şeyh Hazîn*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.324a.
- el-Shanfara. (1881). *The L-Poem of The Arabs*. (J. W. Redhouse, Çev.). Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.c.331.
- Fıtnat Hanım Divanı*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.148.
- Keçecizâde İzzet Molla. *Mihnetkeşân*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, nr: S828 c/85.

Wells, C. (1860). *İlm Tedbiri Milk, An Essay on Political Economy*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Gibb Koleksiyonu, Gibb.d.213.

Arşiv Kaynakları

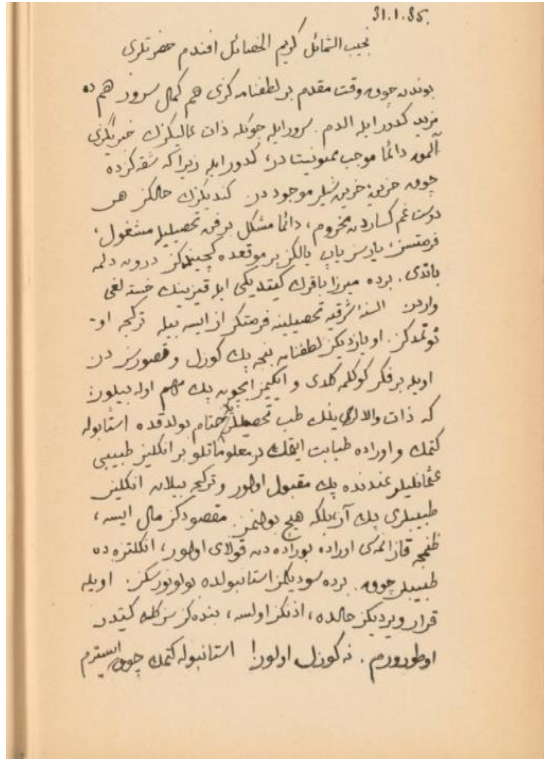
London Metropolitan Archives, Ac 1477-Box 2.

Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Add 4251/1164.

Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, E. G. Browne Papers, Folder 6

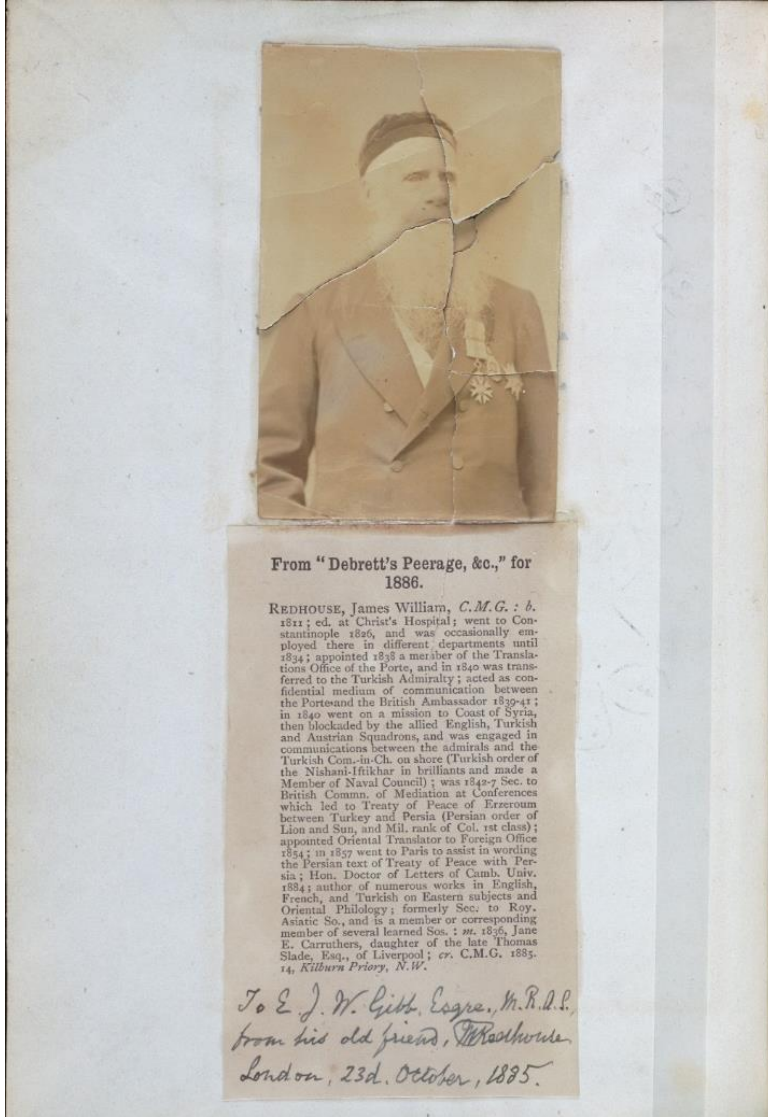
Ekler*

Ek 1. E. J. W. Gibb'in E. G. Browne'a yazdığı 1885 tarihli mektubu (*A History of Ottoman Poetry* VI).

* Yazıda kullanılan görsellerin telif hakları Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinden tarafımızca satın alınmıştır.

Ek 2. Redhouse'un *Mihnetkeşân*'ın iç kapağına düştüğü not, orijinal fotoğrafı ve kısa biyografisi (*Mihnetkeşân*, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, S828 c/85).

Ek 3. Redhouse'un Gibb'e yazdığı 23 Ekim 1885 tarihli mektup (Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Add 4251/1164).

Do not send me any more
books; I buy my own
in reading them
and can't resist
I. W. R.

Add. 4251/1164
14, Kilburn Priory, London, N.W.
23^d. October, 1885.

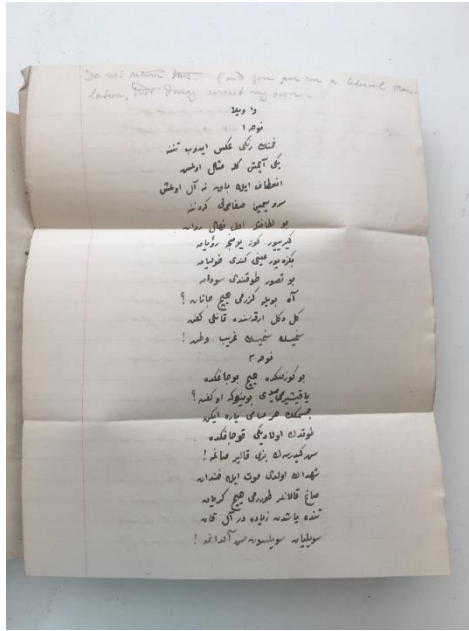
CAMBRIDGE
UNIVERSITY
LIBRARY

Dear Mr. Gibb,

I quite reproach myself for having
for gotten your wish to have *İzzet Nolla* again.
I now attempt an atonement for the oversight
by sending you the book to keep as your own.
No more fitting successor to its ownership in
England could be found or imagined than yourself.
I have put my photograph, memoir from Dehrot,
and signature, into it as souvenirs of me
when I may long have passed away.

The ten large volumes of my manuscript
Thesaurus of Arabic, Persian, and Turkish, are
going to the Library of the British Museum
as my offering. I have put my photograph, memoir,

Ek 4. Namık Kemal'in "Vaveyla" adlı şiirinin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir kopyası (London Metropolitan Archives Ac 1477-Box 2).

Ek 5. Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Sâmîpaşazâde Sezâî'ye yazdığı bir mektubu (Enginün *Abdülhak Hâmid'in Mektupları*-2).

